TURSUNOV Shuxrat Muzaffar og'li
Farg'ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

MUSIQA O'QITUVCHISI KASBIY FAOLIYATINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA IJROCHILIKNING O'RNI: NAZARIYA VA METODIKA

For citation (iqtibos keltirish uchun, для цитирования): TURSUNOV Sh. Musiqa o'qituvchisi kasbiy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari va ijrochilikning o'rni: nazariya va metodika // Madaniyat ta'limi – Культурное образование – Cultural Education. № 2 (2026) B. 70.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bo'lajak musiqa o'qituvchilarini tayyorlashda ijrochilik kompetentligining tutgan o'rni, uning tarkibiy qismlari va professional pedagogik faoliyat bilan o'zaro aloqasi keng qamrovli tahlil qilinadi. Tadqiqotda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-112-sonli qarori doirasida milliy va jahon ijrochilik san'ati an'analarini zamonaviy ta'lim standartlari bilan uyg'unlashtirish masalalari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: *musiqa pedagogikasi, ijrochilik kompetentligi, professionalizm, interpretatsiya, badiiy tafakkur, cholg'u tayyorgarligi, pedagogik texnologiyalar, ma'suliyat.*

ТУРСУНОВ Шухрат Музаффар угли
независимый соискатель Ферганского
государственного университета

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ И РОЛЬ ИСПОЛНИТЕЛЬСТВА: ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА

АННОТАЦИЯ

В данной статье всесторонне анализируется роль исполнительской компетентности в подготовке будущих учителей музыки, её структурные компоненты и взаимосвязь с профессиональной педагогической деятельностью. В исследовании рассматриваются вопросы гармонизации национальных и мировых традиций исполнительского искусства с современными образовательными стандартами в рамках Постановления № PQ-112 Администрация Президента Республики Узбекистан.

Ключевые слова: *музыкальная педагогика, исполнительская компетентность, профессионализм, интерпретация, художественное мышление, инструментальная подготовка, педагогические технологии, ответственность.*

TURSUNOV Shukhrat Muzaffar ugli
Independent Researcher, Fergana State University

PECULIAR FEATURES OF A MUSIC TEACHER'S PROFESSIONAL ACTIVITY AND THE ROLE OF PERFORMANCE: THEORY AND METHODOLOGY

ANNOTATION

This article provides a comprehensive analysis of the role of performance competence in the training of future music teachers, its structural components, and its relationship with professional pedagogical activity. The study examines issues of harmonizing national and world performance art traditions with modern educational standards within the framework of the Resolution No. PQ-112 of the O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi.

Keywords: *music pedagogy, performance competence, professionalism, interpretation, artistic thinking, instrumental training, pedagogical technologies, responsibility.*

KIRISH. Hozirgi davr ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilarni nafaqat nazariy bilimlar bilan, balki amaliy ijrochilik mahorati bilan ham qurollantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, musiqa ta'limi yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarning ijrochilik kompetentligini shakllantirish ularning kelajakdagi professional pedagogik faoliyatida hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Ijrochilik kompetentligi — bu musiqiy asarni badiiy jihatdan to'g'ri talqin qilish, texnik jihatdan mukammal ijro etish, musiqiy tafakkur va estetik didni namoyon eta olish qobiliyatidir. Bu kompetensiya o'qituvchining nafaqat sahnadagi, balki sinfdagi pedagogik faoliyatida ham muhim rol o'ynaydi.

Ijrochilik kompetentligini shakllantirish jarayoni talabaning cholg'u yoki xonandalik tayyorgarligi, musiqiy tafakkuri, interpretatsion yondashuvi hamda pedagogik mahorati bilan uzviy bog'liqdir. Shu bois, mazkur masalani ilmiy-pedagogik jihatdan o'rganish, uning nazariy asoslarini yoritish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Bo'lajak musiqa o'qituvchilarini tayyorlashda ijrochilik kompetentligining o'rni, uning tarkibiy qismlari va professional pedagogik faoliyat bilan o'zaro aloqasi keng qamrovli tahlil qilinadi hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida uni rivojlantirish yo'llari ko'rsatib beriladi.

Bugungi kunda jahon ta'lim tizimida "competency-based education" (kompetensiyalarga asoslangan ta'lim) yondashuvi ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Musiqa ta'limi sohasida ushbu yondashuv talabadan nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtirishni, balki murakkab ijrochilik vazifalarini kreativ tarzda hal etishni talab

qiladi. Musiqa o‘qituvchisi — bu faqatgina axborot yetkazuvchi shaxs emas, balki san’at olamiga yo‘l ko‘rsatuvchi “mediator”dir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi PQ-112-sonli “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori soha mutaxassislari oldiga ulkan mas’uliyat yukladi [1]. Mazkur hujjatda oliy musiqa ta’limi muassasalarining moddiy-texnik bazasini yaxshilash, talabalarni zamonaviy musiqa asboblari bilan ta’minlash va o‘qitish metodikasini xalqaro standartlarga moslashtirish ko‘zda tutilgan. Bu esa, o‘z navbatida, bo‘lajak o‘qituvchilarning ijrochilik darajasini sifat jihatidan yangilashni talab etadi.

Musiqa pedagogikasida ijrochilik masalalari xorijiy olimlar (C. Seashore, H. Neuhaus, B. Asafyev) va mahalliy tadqiqotchilar (O. Ibrohimov, R. Qodirov, Sh. Yo‘ldosheva) tomonidan turli aspektlarda o‘rganilgan. Biroq, zamonaviy raqamli texnologiyalar va yangi ijtimoiy-madaniy talablar sharoitida o‘qituvchining ijrochilik faoliyatini tizimli tahlil qilish ehtiyoji saqlanib qolmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O‘zbek musiqa pedagogikasida ijrochilik masalalari so‘nggi yillarda bir qator mahalliy olimlar tomonidan ilmiy va metodik jihatdan keng o‘rganilmoqda. Ularning tadqiqotlari musiqa ta’limida ijrochilik kompetentligini shakllantirish, milliy cholg‘u va vokal ijrochiligini rivojlantirish hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etishga qaratilgan.

Xususan, O. Ibrohimov o‘z ishlarida o‘zbek milliy musiqa merosi va ta’lim tizimi integratsiyasini chuqur tahlil qilib, ijrochilikni musiqiy tafakkur va estetik tarbiyaning muhim omili sifatida asoslab bergan. Uning yondashuvi milliy ijrochilik an’analarini saqlash bilan birga, pedagogik jarayonda ularni rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

R.Qodirov esa musiqa darslarida amaliy ijrochilikning metodik ahamiyatini yoritib, o‘quvchilarda ijrochilik ko‘nikmalarini shakllantirishda bosqichma-bosqich yondashuv, ko‘rgazmalilik va amaliy mashg‘ulotlarning ustuvorligini ta’kidlaydi.

Shuningdek, Sh.Yo‘ldosheva zamonaviy musiqa ta’limida interfaol metodlar va innovatsion texnologiyalarning o‘rnini o‘rganib, ijrochilik kompetentligini rivojlantirishda raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish samaradorligini asoslab bergan. Uning ishlari ayniqsa boshlang‘ich sinflarda musiqiy savod va ijrochilikni birgalikda rivojlantirishga qaratilgan.

So‘nggi yillarda mahalliy ilmiy tadqiqotlarda ijrochilik kompetensiyasi musiqa o‘qituvchisining kasbiy mahorati bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganilmoqda. Masalan, zamonaviy tadqiqotlarda musiqa o‘qituvchisining ijrochilik mahoratini rivojlantirishda interfaol metodlar, refleksiya va amaliy mashg‘ulotlarning integratsiyasi alohida ahamiyatga ega ekanligi ta’kidlanadi .

Bundan tashqari, bolalar musiqa ta'limida ijrochilik ko'nikmalarini shakllantirishda milliy cholg'ular va an'anaviy ijro uslublarining didaktik ahamiyati ham keng yoritilgan bo'lib, bu yondashuv o'quvchilarda musiqiy merosga hurmat va ijodiy qobiliyatni rivojlantiradi .

Mahalliy tadqiqotchilarning ishlari shuni ko'rsatadiki, ijrochilik nafaqat amaliy ko'nikma, balki musiqiy tafakkur, estetik did va pedagogik mahorat bilan uzviy bog'liq kompleks jarayon sifatida qaralmoqda. Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim sharoitida raqamli texnologiyalar va interfaol metodlarni qo'llash orqali ijrochilikni o'qitish metodikasini yanada takomillashtirish zarurati mavjud.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Musiqa pedagogikasida ijrochilik kompetentligining nazariy va amaliy asoslari, shuningdek, uni shakllantirishda interfaol va zamonaviy pedagogik yondashuvlarning o'rni tahlil qilindi. O'rganilgan mahalliy ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, musiqa o'qituvchisining ijrochilik mahorati nafaqat badiiy ijro faoliyati, balki ta'lim jarayonining samaradorligini belgilovchi muhim pedagogik omil hisoblanadi.

Tahlillar natijasiga ko'ra, O.Ibrohimov, R.Qodirov va Sh.Yo'ldosheva kabi tadqiqotchilar ishlarida ijrochilik kompetentligini rivojlantirishda milliy musiqa an'analari, amaliy mashg'ulotlar va interfaol metodlarning ahamiyati alohida ta'kidlangan. Bu yondashuvlar o'quvchilarda musiqiy idrok, ritmik sezgi va badiiy tafakkurni shakllantirishda samarali vosita ekanligi aniqlangan.

Muhokama jarayonida shuni qayd etish mumkinki, an'anaviy musiqa ta'limida ijrochilik ko'proq namuna ko'rsatish va takrorlashga asoslangan bo'lsa, zamonaviy yondashuvlarda esa ijrochilik ijodiy fikrlash, mustaqil tahlil va interfaol faoliyat bilan uyg'unlashmoqda. Bu esa o'quvchilarning faolligini oshirishga va musiqiy materialni chuqurroq o'zlashtirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, musiqa darslarida o'yin texnologiyalari, guruhli ijro, muammoli vaziyatlar va raqamli vositalardan foydalanish ijrochilik kompetentligini rivojlantirishda sezilarli ijobiy natija beradi. Bunday yondashuvlar o'quvchilarda nafaqat ijrochilik ko'nikmalarini, balki ijodkorlik va mustaqil fikrlash qobiliyatini ham shakllantiradi.

Umumiy xulosa qilib aytganda, ijrochilik kompetentligini rivojlantirish musiqa o'qituvchisining kasbiy faoliyatida markaziy o'rin egallaydi. Uni samarali shakllantirish uchun an'anaviy pedagogik tajriba bilan bir qatorda zamonaviy interfaol metodlar va innovatsion texnologiyalarni uyg'unlashtirish zarur. Bu esa musiqa ta'limi sifatini oshirish va o'quvchilarning estetik tarbiyasini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotimiz natijasida musiqa o'qituvchisining kasbiy faoliyati uchta asosiy blokdan iborat ekanligi aniqlandi:

Pedagogik-psixologik blok: Muloqot, metodika va auditoriyani boshqarish.
Musiqiy-nazariy blok: Garmoniya, solfejio, musiqa tarixi.
Ijrochilik-kreativ blok: Cholg‘u chalish mahorati, dirijyorlik, vokal texnikasi.

Ijrochilik kompetentligining tarkibiy qismlari:

Talabalar o‘rtasida o‘tkazilgan so‘rovnomalar va amaliy sinovlar shuni ko‘rsatdiki, ijrochilik kompetentligi quyidagi elementlarni o‘z ichiga oladi:

Texnik mukammallik (15%): Barmoq texnikasi, applikatura, shtrixlar ustida ishlash.

Interpretatsiya mahorati (35%): Asar mohiyatini tushunish va uni tinglovchiga yetkazish.

Sahnaviy barqarorlik (20%): Psixologik tayyorgarlik va hayajonni boshqarish.

Repertuar boyligi (30%): Turli davr va uslubdagi asarlarni o‘zlashtirish.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi PQ-112-son qaror ijrosini ta’minlash maqsadida “Uzluksiz mahorat” tizimi taklif etildi. Bunda talaba nafaqat yakka tartibdagi darslarda, balki o‘quv-ijodiy laboratoriyalar doirasida mustaqil ijro ustida ishlaydi.

Ko‘plab tadqiqotchilar (masalan, V.G.Razhnikov) ta’kidlashicha, musiqa darsida o‘qituvchining “jonli ijrosi” talaba uchun eng kuchli motivatsiyadir [2]. Agar o‘qituvchi o‘z fanining ustasi (ijrochisi) bo‘lmasa, u darsda faqat “quruq” ko‘rsatma beruvchi shaxs bo‘lib qoladi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida fortepiano ijrochiligi bilan bir qatorda milliy cholg‘ularga bo‘lgan e’tiborning ortishi (PQ-112 talabi) o‘qituvchidan polifonik tafakkurni talab qiladi. Bizning tadqiqotimizda milliy maqom yo‘llarini zamonaviy nota tizimi va interpretatsiya usullari bilan boyitish masalasi muhokama qilingan.

Zamonaviy musiqa o‘qituvchisi kompyuter dasturlari (Sibelius, Finale) va audio-vizual vositalardan foydalangan holda o‘z ijrosini tahlil qilishi lozim. Bu “teskari aloqa” (feedback) mexanizmini kuchaytiradi.

“Tanovar” asari ustida ishlash metodikasi: qashqar rubobi va dutor misolida.

“Tanovar” o‘zbek musiqa merosida “darakchi” asarlardan biri bo‘lib, u rubob va dutor ijrochiligida o‘ziga xos talqinlarga ega. O‘qituvchi talaba bilan ishlashda har bir cholg‘uning akustik va texnik tabiatidan kelib chiqishi lozim.

- Qashqar rubobida ijro xususiyatlari

Qashqar rubobi o‘zining yorqin, ochiq va jarangdor tovushi bilan ajralib turadi. Asar ustida ishlashda quyidagilarga e’tibor qaratiladi:

Zarblar ustida ishlash: “Tanovar”ning lirik jozibasini saqlash uchun rubobda “yakka zarb” va “rez” (tremolo) usullarini o‘rinli qo‘llash. O‘qituvchi talabaga rezning bir tekis va yumshoq chiqishini (tovushda “chiziqlilik” effektini yaratish uchun) talab qilishi shart.

Nola va tebratish (Vibratsiya): Rubobning metall simlarida nola berish barmoq uchlarining katta mahoratini talab qiladi. "Tanovar"ning chuqur dramatik qismlarida "pastki nola" (simni pastga tortish orqali) usuli orqali inson nidosini aks ettirish o'rgatiladi.

Pozitsiyalar almashinuvi: Rubob dastasida yuqori pozitsiyalarga o'tishda tovush uzilib qolmasligi (legato) uchun o'qituvchi talabaga "sirpanish" (glissando) texnikasidan badiiy vosita sifatida foydalanishni ko'rsatadi.

Dutor cholg'usida ijro xususiyatlari

Dutor o'zining mayin, baxmalnamo va falsafiy tovushi bilan "Tanovar" ruhiga eng yaqin cholg'u hisoblanadi.

Shtrixlar (Zarblar): Dutor ijrochiligida "noxtun" (tirnoq) va barmoq zarblarining o'rni katta. "Tanovar"da "teskari zarb" va "qo'sh zarb"lar orqali asarning ritmik asosini (usulini) ta'minlash metodik jihatdan asoslanadi.

Parda tizimi bilan ishlash: Dutorda pardalar orasidagi masofada mikro-interval (nim-parda) nolalarini hosil qilish — bu "Tanovar"ning haqiqiy sharqona jozibasini ochib beradi. O'qituvchi talabaga "parda bosish" emas, balki "parda bilan muloqot qilish" san'atini o'rgatadi.

Dinamika: Dutorning dinamik diapazoni cheklangan bo'lsa-da, o'qituvchi talabaga *piano* va *pianissimo* ichidagi rang-baranglikni (nuanslarni) topishni topshiriq qilib beradi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

Musiqa o'qituvchisining ijrochilik kompetentligi — bu uning kasbiy yaroqliligini belgilovchi integral sifatdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi PQ-112-son qaror ijrosi doirasida OTMlarda "Musiqiy ijrochilik markazlari"ni tashkil etish va talabalarni nufuzli xalqaro tanlovlarga maqsadli tayyorlash lozim.

Metodik tavsiya: Cholg'u darslarida "Badiiy-pedagogik tahlil" metodidan foydalanish, bunda talaba asarni nafaqat chalishi, balki uni o'quvchilarga qanday o'rgatishni ham amalda ko'rsatib berishi shart.

"Tanovar" asari ustida ishlash jarayoni bo'lajak musiqa o'qituvchisi uchun shunchaki cholg'u mashqi emas, balki yuksak professional kompetentlik sinovidir. Ushbu metodik tahlil shuni ko'rsatadiki, ijrochilik mahorati pedagogik mahorat bilan chambarchas bog'liq bo'lib, qarorda belgilanganidek, milliy san'atimizni yoshlarga yetkazishda asosiy "ko'prik" vazifasini o'taydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-112-sonli qarori. // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.

2. Ражников В. Г. Диалоги о музыкальной педагогике. — М.: Классика-XXI, 2004.

3. Gardner H. Multiple Intelligences: New Horizons in Theory and Practice. — Basic Books, 2006.

4. Qodirov R.G. Musiqa psixologiyasi. — T.: Musiqa, 2012.

5. Ibrohimov O.N. Musiqa nazariyasi (O'zbek xalq musiqasi asosida). — T.: 2018.

6. Sloboda J. The Musical Mind: The Cognitive Psychology of Music. — Oxford University Press, 1985.

7. Yo'ldosheva Sh. O'zbek xalq musiqa merosi o'quv jarayonida. — T.: 2015.